
Viatgers reals i viatgers de ficció a la ciutat

Antoni Lluís Moll Benejam*

Barcelona Quaderns d'Història, 9 (2005)

Realitat i ficció en els viatges reals i literaris de l'Edat Moderna

Una primera aproximació a viatges i viatgers des de la perspectiva de la veritat i la ficció en la cultura literària de l'època moderna podria semblar una tasca fàcil. Si hem de jugar a veure la Barcelona real i la Barcelona ideal des dels relats de viatges a la ciutat podríem pensar, a priori: que hi ha uns relats reals de viatges durant l'Edat Moderna que ens poden explicar com era la capital de Catalunya durant els segles XVI, XVII i XVIII;¹ i que hi ha uns relats que pertanyen pròpiament al camp de la ficció, que ens narren una Barcelona inexistent, més o menys ideal o idealitzada, ja sigui des d'un punt de vista negatiu o positiu. Però aquesta seria, només que ens acostem mínimament als textos, una perspectiva –si se'm permet el joc– molt 'ideal' i molt poc 'real'. Perquè, és clar, en els relats de viatgers del Renaixement, el Barroc i l'Il·luminisme hi ha molta fantasia; i en les narracions més o menys literàries de l'Edat Moderna hi ha, evidentment, més realitat del que hauríem pogut imaginar. L'objecte del text següent serà, doncs, el joc –més gradual que clarament antagònic– amb els binomis realitat-ficció, veritat-

* Professor associat al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.

1. La literatura de viatges reals, no pas literaris, ha estat estudiada sobretot des de la història i les seves disciplines auxiliars. Sovint s'ha fet servir com a font sobre la qual bastir els tractats històrics contemporanis, perquè el viatger aporta una mirada en teoria diferent, exocèntrica, del lloc que visita. Catalunya en general, i Barcelona en particular, no han restat al marge d'aquests estudis dels viatges. Pel que fa a Barcelona és interessant, encara que no s'ocupa exclusivament dels viatgers el capítol de Núria Sales a la *Història de Barcelona*: Núria SALES, «Projecció exterior», dins Jaume SOBREQUÉS (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, vol. 4. Per a una bibliografia més completa dels viatges reals per Catalunya, pot consultar-se: Pere BALANÀ, *Visió cosmopolita de Catalunya: Relats de viatgers i escriptors*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991. Cal tenir molt en compte també els dos grans inventaris, amb antologia, de viatges hispànics, curats per García Mercadal: J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes por España*, Madrid, Alianza, 1972, i *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, 6 vol., Valladolid, Junta de Castilla y León, 1999.

idealització en textos que parlen de viatges, ja siguin descriptius, ja siguin narratius. Per apreciar aquest joc partirem de l'anàlisi de sis textos, estructurats d'una manera que pretenc que sigui més clara expositivament que no pas exhaustiva.

Seguint una perspectiva cronològica repassarem el contacte amb la Ciutat Comtal de tres viatgers reals, un per segle modern; i de tres viatgers de ficció, també un per segle. Pel que fa al segle XVI, començarem amb el pas per Catalunya d'un viatger suís de llengua alemanya, Thomas Platter; que contraposarem a la idealització narrativa d'uns viatgers ficticis, els que Antonio Lofrasso dibuixa als *Diez libros de Fortuna de Amor*. Quant al segle XVII, entrarem en els viatges reals de la mà de Barthélemy Joly; i visitarem Barcelona amb un dels turistes imaginaris més insignes de la ciutat, el Quixot. Finalment, analitzarem els textos d'un viatger anglès del segle XVIII, Arthur Young; i les *Mémoires*, entre la memorialística i la novel·lística, de Giacomo Casanova. Tots aquests personatges, veritables i ficticis, ens faran adonar –crec– del fet que els dos pols que han estat la base d'aquest curs es poden acostar o allunyar tant com es vulgui sobre una hipotètica línia contínua segons interessos, servituds, adscripcions polítiques, nacionals i religioses; segons patrons retòrics i literaris, etc.

Viatgers del segle XVI

Els viatgers renaixentistes que van venir a Barcelona degueren ser molts, però alguns van deixar escrit el pas per la capital catalana, cosa que ens permet ara de saber com fou el contacte que tingueren amb el cap i casal. Aquests escrits tenen formes diverses: cartes adreçades als llocs d'origen dels que les trameten, memòries personals escrites anys més tard d'haver fet el viatge –i que, per tant, poden distorsionar-lo– o bé relats pròpiament odepòrics, dels quals se n'arribaren a editar uns quants durant els segles moderns.

Els precedents: dos ambaixadors italians en temps de Ferran II i Carles V

Abans de reflexionar pròpiament sobre el viatger real que he triat com a representant del segle XVI, m'agradaria fer un petit repàs per la visió que en tenen dos altres visitants de Barcelona, sobretot perquè això dóna la possibilitat d'apreciar les concomitàncies i les diferències amb el viatge de Platter, i perquè permet també de resseguir alguns temes que acaben tipificats, per mera coincidència o per alguna raó més, en els relats dels viatgers cinccentistes, i que travessen també aquesta realitat per acabar esdevenint –exalçats, exagerats i modificats convenientment– tòpics en el camp de la ficció.

Cronològicament el primer viatger documentat durant el segle XVI és l'ambaixador florentí Francesco Guicciardini,² l'autor d'una famosa *Història d'Itàlia*, que va venir a la península Ibèrica per establir-se com a representant de la república toscana a la cort de Ferran II d'Aragó. Guicciardini va limitar gairebé ex-

2. Francesco Guicciardini (1485-1540), polític, historiador i escriptor florentí. Escrigué unes *Storie florentine* (1509) i una *Storia di Italia* (composta entre 1536 i 1539), que són exponents paradigmàtics de la nova historiografia renaixentista. Gràcies a la seva condició d'am-

clusivament el seu periple ibèric a terres castellanques, però a l'inici del seu viatge –en l'entrada a la pell de brau– va passar per Barcelona procedent de la frontera francesa, concretament el 7 de febrer de 1511. Aquesta primera estada barcelonina és curta (dura només un dia), però el relat, contingut a l'obra *Viatge a Espanya*, és viu i detallat, i sobretot comparatiu. El florentí militant que és Guicciardini no pot estar-se de comparar Barcelona amb la seva ciutat natal; en aquest combat Florència resulta gairebé sempre guanyadora, fins a la distorsió de la realitat. Per exemple: «[Barcelona] és una ciutat molt bella, gran i poblada. No s'hi veuen edificis particulars massa notables ni molt excel·lents; però en general les cases són boniques per tota la ciutat, de manera que, com ells diuen amb exactitud, és ciutat per tots els costats, cosa que, al meu parer, és la més admirable; i en això fins i tot pot passar al davant de Florència».³

Malgrat aquesta primera apreciació, en principi no gaire negativa, la visió del florentí és més aviat condescendent amb la ciutat. Una condescendència orientada a reconèixer-li algunes gràcies, però sense que pugui arribar mai a emmirallar-se amb la seva nadiua ciutat estat: «L'església catedral, que, si no recordo malament, es diu Santa Eulàlia, és una església petita, però de fàbrica molt bella i ben construïda. [...] Malgrat tot, si no m'enganya l'afecte, no és pas una ciutat comparable a Florència, que la supera pel luxe dels seus edificis públics i privats, i que té uns carrers més bonics i nets, encara que aquesta és una característica de què es vanta Barcelona».⁴

A banda d'això, Guicciardini destaca de Barcelona algunes construccions i alguns costums que retrobarem en altres viatgers al llarg de tota l'Edat Moderna, i que es convertiran gairebé en tòpics: en primer lloc, l'abundància d'horts i jardins dins la ciutat (amb especial atenció a la presència de tarongers i llimoners); la fascinació per l'Hospital i el seu funcionament; els excessius tributs i aranzels duaners del port; la Llotja barcelonina; i, un fet que he trobat curiós que molts destaquin, el monestir femení de l'orde de Sant Jaume a Jonqueres, amb una mena especial de religioses que poden contreure matrimoni.⁵

I, per últim, del *Viaggio* de Guicciardini voldria destacar un dels esdeveniments històrics que més es prolongaren durant els segles moderns, i que arribà a dividir autènticament el país: el bandolerisme. Sobretot durant els segles XVI i XVII, el bandolerisme deixa de ser un problema d'ordre públic menor, per acabar esdevenint un autèntic conflicte de dimensions socials, polítiques i, fins i tot, econòmiques de primer ordre. El bandolerisme no és un fet que puguem constrenyir a la ciutat de Barcelona, sinó que afecta més aviat les comarques interiors del Principat, però la ciutat se'n ressent d'una manera especial, perquè tots

baixador de la ciutat estat de Florència, va viatjar arreu de la península Ibèrica (1512-1515), periples que relatà en forma d'un *Diario del viaggio in Spagna* (1512) i d'una *Relazione di Spagna* (1514).

3. BALAÑA, *Visió cosmopolita...*, pàg. 114-115.

4. BALAÑA, *Visió cosmopolita...*, pàg. 115-116.

5. Diu Guicciardini: «També hi ha un monestir femení, dit de la Jonquera, en el qual totes les monges són nobles i quan ho desitgen poden casar-se i anar-se'n [...]. L'ordre militar de sant Jaume, tant en el seu vessant masculí com femení, admetia membres seculars i religiosos, sempre de condició noble. És versemblant, doncs, que aquesta mena de "monges" de què parla Guicciardini fossin membres seculars de l'orde: d'aquí, que poguessin casar-se.

els visitants de la capital de Catalunya que s'hi dirigeixen per terra han de passar forçosament per les àrees d'acció i domini dels bandolers, amb el perill que això suposa; fins al punt que –ho veurem més endavant– els bandolers catalans són literaturitzats: passen, doncs, del terreny de la realitat històrica al de la ficció literària. Els que apareixen al viatge de Guicciardini són encara ben reals:

El dia 6 vam recórrer cinc llegües més des d'Hostalric a La Roca, castell de poca importància situat en un terreny sense conrear i ple de pins. Aproximadament a una llegua d'Hostalric vam passar per un lloc anomenat «Trenta Passes». És un bosc molt perillós i ple de saltejadors, en el qual cada indret és més perillós que l'anterior; però, d'una manera general, es pot dir que tota la regió, des de Perpinyà a Barcelona, i fins i tot algunes llegües més enllà, són llocs perillosos. La raó d'aquest desordre rau en el fet que molts cavallers i gentilhomes de Catalunya estan enemistats i mantenen baralles contínues els uns amb els altres, cosa que, a causa d'un privilegi antic que té el regne, poden fer am tota licitud sense que el rei ho pugui impedir [...] Molts senyors d'aquests posseeixen llocs i castells sobre els quals el rei no té cap autoritat, i als dits llocs s'acullen tots els assassins, als quals ells mantenen, alimenten i defensen per tal de tenir un seguici major. D'aquest *bandolear*, perquè en diuen així, en resulta que aquests bandolers, que van escassos de diners i els sembla que tenen butlla per fer-ho, amb freqüència es dediquen a assaltar viatgers [...].⁶

Val a dir, doncs, en resum, que la visió de Guicciardini és una perspectiva redactada a posteriori, no pas *in situ* i, per tant, que el pas del temps, el contacte amb la seva terra natal i la voluntat d'exalçar-la, i l'abundància de visites a viles i ciutats que realitzà en el seu periple hispànic, podien haver atrofiat i deformat el primer jorn barceloní d'aquest ambaixador florentí.⁷

Un altre viatger italià que va passar per Barcelona fou el venecià Andrea Navagero⁸, el famós incitador de Joan Boscà perquè el literat barceloní es decidís a introduir l'*Pendecasillabo* italià en la literatura castellana i, d'alguna manera, també en la catalana. Navagero va ser enviat per la República veneciana com a ambaixador a la cort de l'emperador Carles entre 1526 i 1528. L'ambaixador venecià entrà a la Península per mar, contràriament a Guicciardini: des de Gènova va prendre un vaixell que l'havia de portar a Barcelona, però a causa dels vents adversos la nau es va haver d'arrecerar a Palamós, des d'on es dirigí, per terra, a Barcelona. Navagero entrà a la ciutat l'1 de maig de 1525 i s'hi va estar, aquest primer cop, dos dies. El fragment de descripció de la ciutat és brevíssim, però curiosament incideix en la majoria d'elements que havia destacat Guicciardini: els horts i jardins (amb els famosos tarongers); les curioses mon-

6. BALAÑA, *Visió cosmopolita...*, pàg. 112-115.

7. Avalen la idea del record ja llunyà i difús dels llocs per on va passar Guicciardini, expressions com ara «si no ho recordo malament» o «si no m'enganya l'afecte», que poden llegir-se arreu de la seva narració odepòrica.

8. Andrea Navagero (1483-1529), polític i escriptor venecià. Fou ambaixador de la República veneciana davant Carles V i això li permeté viatjar arreu d'Europa. Donà compte d'aquests viatges en l'obra, publicada pòstumament, *Viaggio fatto in Spagna ed in Francia* (1563).

ges de Sant Jaume; les esglésies i monestirs (sense esmentar-ne cap en concret); els privilegis legals dels catalans i el seu esperit comerciant; sense oblidar, és clar, l'excessiva càrrega impositiva sobre les mercaderies: «Fan pagar unes grans quantitats de diners per qualsevol cosa, sense que perdonin ningú, encara que siguin ambaixadors o similars, i fins i tot el mateix emperador. A les naus que arriben al seu port, malgrat que no hi descarreguin mercaderies, els fan pagar per tot el que duen dins. I quan s'hi estableix la cort fan pagar els lloguers de les cases fora de tota raó. En tota la resta de coses fan el mateix, de manera que, residint-hi la cort, els diners que lliuren a l'emperador es queden allà».⁹

No resulta gaire difícil ni agosarat veure en aquest fragment del relat de Navagero una exageració fruit del seu estatus d'ambaixador (els ambaixadors surten en el text) i de membre de la cort de l'emperador durant uns quants anys. D'aquí, aquest aire de retret que traspua el text i que és amorosit amb alguns elogis a la ciutat, d'altra banda molt poc precisos, redactats quan el pas per Barcelona era ja un record difús i llunyà.

La fi del “segle dels Platter”: Thomas Platter

I, ara sí, convindria centrar-nos ja en el viatger que he triat per representar el viatge real del segle XVI: Thomas Platter. Durant aquesta centúria, una nissaga suïssa que començà amb l'impressor Thomas Platter el Vell es dedicà a recórrer Europa amb objectius diversos. Dues (gairebé tres) generacions de Platter, el vell Thomas (1499-1582), el fill Felix (1536-1614) i l'altre fill Thomas (1574-1628) deixaren constància d'aquests viatges transeuropeus en una sèrie de manuscrits, conservats a la universitat del seu lloc d'origen, Basilea. D'aquesta família d'adeptes al viatge –fins al punt que el principal estudiós contemporani dels Platter, l'historiador francès Le Roy Ladurie,¹⁰ parla del “segle dels Platter”– el que ens interessa a nosaltres és Thomas Platter segon, el jove,¹¹ que a final del segle XVI va viatjar per Catalunya, juntament amb dos companys de llengua alemanya, procedent de Montpeller, on estudiava medicina. El viatge català de Thomas Platter II va tenir lloc *grosso modo* durant els mesos de gener i febrer de 1599, dels quals va passar a la ciutat de Barcelona un total de sis dies, del 28 de gener al 3 de febrer.

He triat el relat de Platter per “exemplificar” els viatges reals durant el XVI perquè és un dels més complets, detallats i acolorits que he trobat. Platter és un clar exemple de l'interès tardorenaixentista pel coneixement global de totes les coses humanes. Els coneixements descoberts i divulgats durant el Renaixement esde-

9. BALANÀ, *Visió cosmopolita...*, pàg. 121.

10. Emmanuel LE ROY LADURIE, *Le siècle des Platter (1499-1628)*, París, Fayard, 1995, tom I. Emmanuel LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter (1595-1599): Le siècle des Platter II*, París, Fayard, 2000, tom II. Vegeu també la ressenya que en féu Pep VILA, «El país de fa quatre segles», *Avui*, 7-VI-2001, pàg. VII (suplement «Cultura»).

11. Thomas Platter (1574-1628), metge i escriptor suís, seguint una llarga tradició familiar, es dedicà a viatjar arreu del continent europeu; entre aquests viatges hi ha també uns dies de sojorn a Catalunya. En deixà constància en uns dietaris que restaren manuscrits, amb data de redacció de 1605, a la seva ciutat d'origen, Basilea.

venen al final del segle XVI tesis madures i crítiques, allunyades ja dels primers tempteigs. Platter n'és un bon exponent: metge de professió, l'interessa la geografia, la història, l'astronomia, la ciència en general. El seu relat traspua un esperit crític, en algun punt irònic i distant, que el fa molt interessant per assabentar-nos d'aquesta Barcelona real. Però no ens hem d'enganyar, el relat de Platter tampoc no és totalment objectiu.

La descripció de Barcelona comença, com ho farien els tractats historicogeogràfics corrents a l'època, narrant la fundació de la ciutat, l'etimologia del nom i la situació dins l'espai. Per les citacions que en fa i per la informació que proveeix, sembla que Platter es basa per a aquesta introducció –d'altra banda, breu– en la història dels reis d'Aragó de Luca Marineo.¹² De seguida, la vista narrativa de Platter es gira cap al port de Barcelona: descriu amb profusió de detalls el dic estret que formava el port aleshores i les obres de construcció d'un nou dic, guanyat al mar amb un espigó bastit amb la pedra que s'extreia de Montjuïc. Destaca la vitalitat comercial del port de Barcelona, de la Llotja, i de la quantitat de botigues que hi ha als carrers barcelonins. Dels carrers, creu important destacar: «Tots els carrers de la ciutat vella estan pavimentats amb lloses de pedra, llargues, planes, ben tallades. El conjunt és dret, rectilini, de manera que s'hi pot caminar, i ballar-hi com en una sala de ball. I arreu, pels carrers, en l'empedrat, hi ha embornals que van a parar a les clavegueres, cosa que permet de fer passar l'aigua de pluja sota terra; així doncs, per llarg que sigui el xàfec, es pot caminar per aquesta part de la ciutat a peu sec, sense embrutar-se: aquesta xarxa d'embornals i de clavegueres evacua cap al mar les aigües fecals i pluvials».¹³

Platter no va ser el primer viatger que es meravellà del sistema de clavegueram barceloní. Un segle abans, Hieronymus Münzer, viatger alemany que passà per la ciutat, ja s'admirava del mateix.¹⁴

Un altre fet que sobtà el suís Platter, i que s'atreveix a explicar –contràriament als altres viatges que hem documentat–, té a veure també amb la salut pública i amb els hàbits sexuals dels ciutadans barcelonins de final del segle XVI. Barcelona, com l'Amsterdam contemporània, tenia a l'època un carrer dedicat exclusivament a l'exercici de la prostitució. Les regulacions morals i sanitàries i l'impudor amb què les autoritats barcelonines, l'Església inclosa, tractaven la qüestió sorprenqué Platter: «Igualment, hi ha a Barcelona, com a les altres ciutats grans d'Espanya, una 'casa de les dones', que els està reservada. Hi fan vida de dia i de nit. Es tracta d'un carreró llarg i estret, tancat amb una gran porta. A ambdós costats d'aquest carreró, a nivell del carrer, s'escalonen una sèrie de cambretes,

12. Luca MARINEO, *De Aragoniae regibus et eorum rebus gestis*, Saragossa, 1509. Platter cita el text de Marineo al començament del seu relat barceloní: «Lucius Marinaeus Siculus, al tretzè llibre de la seva obra sobre els reis d'Aragó, féu un gran elogi de Barcelona [...]» (LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, pàg. 437; la traducció, a partir del text francès, és nostra).

13. LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, pàg. 445.

14. Diu Münzer al seu *Itinerarium sive peregrinatio per Hispaniam, Franciam et Alemaniam*: «Tiene Barcelona, en su mayor parte, singularmente en la plazas, cañerías y canales subterráneos por los que van a verterse al mar los residuos de las cocinas y las inmundicias de la privadas» (J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 1999, vol. I, pàg. 510).

com les cel·les d'un convent, una després de l'altra. Se n'hi compten una quarantena. Cada prostituta viu tota sola dins d'una d'aquestes cambretes. [...] Hi ha un personatge, que s'anomena 'el rey': s'hi està sempre passejant, amunt i avall, per assegurar-se que ningú no hi va a sembrar desordre. Les ordenances de seguretat respecte d'això són nombroses, i s'han de respectar sota penes... dures penes; per exemple, prohibició total de portar a sobre una arma o un ganivet quan s'entra en aquest carrer. De la mateixa manera, un cirurgià està al servei d'aquestes dones: si constata que una d'elles té una malaltia contagiosa o alguna afecció o infecció, les autoritats s'encarreguen d'expulsar aquesta dona fora del carrer [...]. A Barcelona, no es té aquest comerç per un gran pecat; els predicadors no alcen contra això els seus crits de trencalòs, prou contents ells mateixos de freqüentar el carrer en qüestió; per altra banda, hi ha un capellà especialitzat que està destinat en aquell lloc: diu la missa a aquestes dones, les atén i les confessa, i celebra allà mateix altres oficis, o *officia*. Tot perquè elles es converteixin. Però això es produeix rarament; menys quan són velles i lletges i ja no es poden guanyar la vida. La gent pensa que cal conservar aquests indrets, per evitar pecats encara més grossos, car els espanyols són calents i inclinats al vici».¹⁵

Aquest fragment és un bon exemple d'aquell distanciament crític i irònic que usa Platter, especialment quan alguna cosa el sorprèn o el desplaça. No s'ha de passar per alt, a banda de la descripció detallada, la crítica subjacent –o no tan subjacent– del viatger suís a les lassituds morals de l'estament religiós, que em sembla que cal entendre tenint en compte que Platter era reformista i, per tant, molt distant amb els hàbits religiosos de l'Església romana. En aquest sentit (encara que cau fora de l'àmbit espacial d'aquesta disquisició) és molt interessant la visita que Platter i els seus companys de viatge fan al monestir de Montserrat: allà la distància amb el món catòlic es fa molt evident i s'hi entreveu, velada, una condemna als frares benedictins i als ermitans de les esglésies pròximes al santuari, que exalcan una pietat basada en miracles i llegendes increïbles: fra Garí, la santedat dels ermitans, etc.¹⁶ Des del punt de vista religiós, el que més repugna Platter és la Inquisició: «No gaire lluny de la catedral, s'eleva l'edifici de la Inquisició: és una gran construcció, remarcable especialment per l'altura. Té innumerables finestres i està situada immediatament al costat del palau episcopal. Cada vegada que mirava aquest vast edifici, pensava en l'estricta acció repressiva que s'hi exerceix en nom de la religió, d'acord amb allò que s'anomena Inquisició espanyola».¹⁷

Des d'un punt de vista més lúdic, l'últim que m'agradaria destacar del viatge de Platter a Barcelona és la descripció dels espectacles teatrals que tenien lloc en diversos indrets de la ciutat, relacionats amb una institució que ja coneixem pel

15. LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, pàg. 445-446.

16. Valgui, a tall d'exemple, aquest fragment de l'estada a la serra montserratina de Platter i els seus companys: «A Espanya la gent no para de sorprendre's, demanant-se quina mena de persones poden ser aquests luterans; els espanyols ho desconeixen completament. Les úniques informacions de què disposen són les que els forneixen els capellans quan prediquen des de la trona. Aquí no hi ha mitjans per aconseguir un llibre protestant: ningú no gosa parlar dels luterans, ni explicar-ne la manera de ser, perquè el qui ho fes de seguida seria conuït davant la Inquisició» (LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, pàg. 460-461).

17. LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, pàg. 451.

relat dels viatgers italians: l'Hospital, que en aquesta època no tenia només funcions sanitàries, sinó també d'acollida social d'infants orfes. La caixa recollida en les funcions que es feien a Barcelona i que, pel que explica Platter, sembla que tenien un gran èxit, anava destinada en part a pagar el treball dels actors, mags i saltimbanquis, i en una altra part a sufragar la institució hospitalària, la qual, a més, també segons el nostre viatger, no tenia altres ingressos que la caritat dels grans senyors barcelonins i els diners del teatre.

A Barcelona, un dels divertiments més grans és l'espectacle de les comèdies. Amb aquest fi, s'han construït llocs especialitzats, altrament dits *theatra*, en els quals tothom pot veure les peces que s'hi representen, i la manera de fer-les; els comedians practiquen el seu ofici sobre una estrada. Quan hi ha molta gent, els nois orfes que s'allotgen a l'hospital porten molts seients confortables i els instal·len on no hi ha seients; en aquestes altres cadires, s'hi asseu la gent distingida; paguen com a mínim mig ral per persona, i molts fins i tot desemborsen una suma superior. Tot això, en un any, constitueix un gran cabal; l'hospital, que n'és el receptor, fa el millor ús d'aquests diners.¹⁸

Platter assisteix a alguna representació del que ell anomena "teatre espanyol", sobre el qual no podem saber si era representat per una companyia catalana o, com ocorria sovint, era una companyia castellana ambulat la que representava l'obra. Només diu que són espectacles de gran agudesia i que expliquen tota mena d'històries extraordinàries. Però el que Thomas descriu amb més detalls pel que fa a espectacles públics és una mena de circ, amb màgia i jocs amb la corda d'un acròbata francès.

En definitiva, pel que sembla, Platter va poder gaudir de tots els plaers i totes les vicissituds que li brindava Barcelona, amb esperit curiós i crític; el seu relat, però, és segurament uns quants anys posterior al viatge (encara que pugui estar basat en uns apunts presos durant el camí) i conté alguns afegits –que els editors moderns han identificat prou bé– que només van poder ser annexats en el repòs del lloc de destinació. Platter, doncs, representa la visió que té d'una Barcelona encara viva un científic reformista germànic, i és des d'aquest sedàs que hem d'interpretar moltes de les afirmacions que fa abans de donar-les com a veritats objectives. Le Roy Ladurie comenta, pel que fa al periple barceloní del suís, que «Par rapport aux villes françaises déjà traversées par Platter et souvent étriquées (Lyon mis à part), Barcelonne donne ici l'impression d'être une capitale européenne».¹⁹

La idealitat interesada: Diez libros de Fortuna de Amor, d'Antoni Lofrasso

Segurament, de totes les que esmentarem, l'obra que presenta una imatge més idealitzada de la ciutat de Barcelona és els *Diez libros de Fortuna de Amor*, del

18. LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, pàg. 447.

19. LE ROY LADURIE, *Le voyage de Thomas Platter...*, il·lustració 25.

militar alguerès Antoni Lofrasso.²⁰ El llibre és una obra bigarrada, en vers i en prosa. No m'hi entretindré gaire perquè ja és objecte d'estudi per part d'E. Duran i J. Solervicens en aquest mateix volum.

En el llibre VIII d'aquests deu llibres de literatura pastoral, amb pastors i pastores que s'enamoren, que dansen, que es lleven peresosos en cabanes enmig de prats bellíssims, trobam algunes estrofes dedicades a la comtessa d'Aitona, Lucrècia de Montcada, que descriuen una hipotètica justa barcelonina.

Els versos de dedicatòria fan així:

Dios te quiso criar tan estremada
 en la gran ciudad de Barcelona
 por ser luz de la casa de Moncada
 Muy Illustre condessa de Aytona.
 De tantas gracias te veo adornada
 que de fama hinche el mundo tu persona
 doña Lucrecia de Moncada y Gralla
 que al Marte as vencido en batalla.²¹

He triat aquest fragment perquè puguem apreciar fins a quin punt, en una obra de total idealització, en una mostra de literatura bucòlica, Lofrasso inclou, quan convé, els reclams a la realitat més dura: quan es tracta d'exalçar la noblesa barcelonina, els amfitrions i patrons ben reals i gens imaginaris, la realitat es fa pas entre el bucolisme de Frexanos i Argentinas.

Continua el joc, però, realitat-idealitat. Figura que, amb motiu del casament de dos personatges literaris, Floricio i Argentina, Lluís Carròs i de Centelles convo-ca unes justes al Born de Barcelona: «Acudieron a dichas fiestas muchos coches con hermosísimas damas, que'n poco espacio todas las ventanas estaban llenas, que cierto mirando la hermosura y ricos vestidos d'ellas no había más que ver. En medio de la plaza, en la parte derecha, había un cadahalso guarnecido con su dosel de brocado y terciopelo carmesí, con el escudo y armas del mantenedor, donde en ricas sillas estaban asentados los jueces de las justas».²²

I després d'aquesta descripció ve la llarguíssima llista de noms de nobles barcelonins ben reals, dels quals ni la meitat, segons ens referia Eulàlia Duran,²³ no assistien a les justes. És una bona mostra de com dos viatgers imaginaris, els pastors Floricio i Argentina, que deixen el seu paradís arcàdic per endinsar-se en una ciutat real, Barcelona, serveixen a Lofrasso per pintar un quadre excels i utòpic, on la noblesa barcelonina pren forma de nimfes, déus i pastors bucòlics. Això sí, els membres de la noblesa citats en l'obra de ficció existeixen en realitat, i segurament no n'hi falta cap dels que Lofrasso volia que apareguessin...

20. Antoni Lofrasso (o Antonio Lo Frasso), segle XVI. Cavaller i escriptor d'origen alguerès, viatjà a Barcelona, ciutat on s'hostatjà durant un temps i que descriuí en la novel·la pastoral *Diez libros de Fortuna de Amor* (Barcelona, 1575).

21. Maria A. ROCA MUSSONS, *Antonio Lo Frasso, militar de l'Alguer*, Càller, Consiglio Nazionale delle Ricerche, 1992 [conté edició facsímil dels *Diez libros de Fortuna de Amor*, Barcelona, 1575], f. 244r.

22. ROCA MUSSONS, *Antonio Lo Frasso...*, f. 259v-260r.

23. Vegeu, en aquest matix volum, l'article d'Eulàlia Duran.

Viatgers del segle XVII

Si el XVI, i sobretot el XVIII, són segles explorats a bastament pel que fa als viatges, el XVII està més orfe d'estudis. Els inventaris que coneixem, força precisos i exhaustius pel que fa al XVIII, són migrats o inexistents per al segle barroc. És cert que els condicionants polítics d'un segle de revoltes no feia propicis els viatges al Principat i, per tant, tampoc a la ciutat de Barcelona. Tanmateix, Ramon Boixareu dona compte del relat de dos viatgers durant el XVII: un anònim francès que publica el 1669 un *Journal d'un voyage en Espagne fait en l'année 1659, à l'occasion de Traité de la Paix*, i les quatre ratlles que dedicà a Catalunya el pare Denis de Carli, a la *Relation curieuse et nouvell d'un voyage du Congo*, publicada el 1680.²⁴ Això pel que fa als viatges reals. Però cal tenir en compte que el XVII dona un dels millors textos literaris en què s'inclou la ciutat. Ara, també és cert que la primeria de l'obra (i les condicions biogràfiques de l'autor, que va passar per Barcelona a final del XVI) ens pinta una Barcelona més acostada als postulats tardorenaixentistes que no pas als barrocs.

Un francès hiper crític: Barthélemy Joly

Pocs anys després que Platter, però ja dins el segle XVII, el conseller del rei de França Barthélemy Joly acompanyà l'abat general del Cister a visitar els monestirs d'aquest orde. Això donà a Joly la possibilitat de fer un viatge llarg, encara que no sempre detingut, entre 1604 i 1605, per la península Ibèrica. El relat de Joly fa intuir ja el que serà l'estil barroc: gran profusió de detalls, gust per l'artificiositat, pel luxe, per la grandiloquència. El dibuix que fa, almenys en allò que toca a Catalunya, és precís i també molt crític. Barrau Dihigo, l'hispanista francès que descobrí l'obra, no pot deixar de doldre's del tractament altament negatiu cap a Espanya d'aquest viatger francès. Li retreu que vagi venir amb una idea preconcebuda de la realitat ibèrica que el contacte amb els indrets que visita no fa sinó acréixer. La seva crítica arrogant no se centra tant, però, en els paisatges i edificis de les viles i ciutats que visita, com en els costums, el caràcter i fins i tot la formació de la gent amb què tracta: «La primera cosa que noté en el cumplimiento entre ellos fue que los letrados hablan muy mal el latín, lo que confiesan y se excusan de ello fácilmente defiriendo la elocuencia latina de la nación francesa».²⁵

L'estada a Barcelona de Joly, encara que del relat no es dedueix amb tota claredat, degué ser curta (segurament uns dies abans de les festes de Nadal de 1604). I, a banda d'esplaiar-se llargament en la descripció dels costums d'hostatjar, cuinar, menjar, vestir-se, etc., dels barcelonins, també té temps de narrar-nos alguns elements de la ciutat. Com ha fet en el fragment anterior, el terme de comparació amb els seus referents francesos és constant: «Hay varios edificios públicos que son muy hermosos y notables. Las iglesias, aunque no tan soberbias como en Francia, ordinariamente están mejor adornadas. La catedral, llamada Santa Cruz, es grande y tiene tres naves, pero oscura».²⁶

24. R. BOIXAREU, «Pròleg», dins Arthur YOUNG, *Viatge a Catalunya, 1787*, Barcelona, Ariel, 1970.

25. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros...*, vol. II, pàg. 693.

26. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros...*, vol. II, pàg. 695.

Els motius barcelonins que tria Joly tornen a ser curiosament coincidents amb els dels viatgers del XVI: gran importància dels horts i jardins de la ciutat, interès per les “estranyes” monges del monestir de Jonquieres, insistència en la independència dels poders autònoms (especialment en relació amb els excessius impostos), descripció del port (encara en construcció com en temps de Platter), i interès pels espectacles teatrals a la ciutat. Joly fa una descripció més documentada dels espectacles teatrals del que l’havia fet Platter: «Sus comedias son de dos clases: las piadosas, que llaman ‘a lo divino’, y las ‘a lo humano’, de asunto corriente, compuestas por un poeta muy estimado entre ellos, llamado Lope de Vega Carpio, el cual las vende (reducido a la miseria antigua de los poetas) por cien ducados cada comedia; el asunto ordinario es tomado de las valentías de las Españas».²⁷

Un cop fet el repàs pels motius que ja coneixem, veiem ara un text que exemplifica allò que fa més peculiar el relat de Joly, és a dir, l’interès pels costums: «Los españoles [fins en aquest punt del viatge els únics ‘espanyols’ que ha vist Joly són catalans, i els que ara descriu són pròpiament els barcelonins] son personas de mucho gusto y gran apetito, no lavándose de ordinario las manos antes de comer, suponiendo cada cual tenerlas limpias, y sentándose a la mesa antes de que se haya servido vianda alguna. [...] El español no brinda apenas, ni ofrece de beber el uno al otro, pero entonan de tal modo que, levantando la nariz y la mano a un tiempo, todo lo han tragado antes de que nosotros hayamos empezado a llevarlo a la boca».²⁸

Fins aquí, en aspectes de menjar, Joly és contingut, però aquesta contenció desapareix totalment a l’hora de descriure el caràcter dels catalans. Aleshores, en un exemple claríssim d’allò que esmentava al començament, i com li passava també a Guicciardini –encara que en menor grau–, l’orgull nacional i potser m’atreviria a pensar que una real experiència negativa el fa duríssim amb el “caràcter català”: «El otro pueblo, en los días de trabajo ordinario, como en toda ciudad muy mercantil, se ocupa del tráfico y oficios por la mañana; después de comer, los veis inútiles pasear por las plazas, o como gentes que tienen ya su faena hecha, van a las tiendas de los barberos [això és comú amb Platter] que son grandes, y no tiene más tienda que una cortina, tras de la cual juegan al ajedrez; otros se entretienen hablando o bromeando, para acreditar el antiguo refrán: ‘lipis atque tonsoribus’. Si ven a un extranjero, sobre todo a un francés, corren tras él y le cargan de injurias y burlas, tanto aquéllos como los de las otras tiendas. ¡Qué barbarie, perseguir de ese modo a los extranjeros, a los que toda la cristiandad acoge y gratifica con caricias, qué ciclópica inhospitalidad de prohibir el derecho de gentes y permitirse tranquilamente el camino público, que no es de nadie particular, y creer su país de tal modo suyo que los demás hombres no puedan poner los pies en él! Pero los catalanes no tienen en cuenta eso, des suerte que apenas si hay un día en que nuestras gentes no hayan de resentirse de querellas, hasta tanto de haber aprendido en las calles grandes a recibir esas injurias [...] La mayor injuria que se les puede hacer es llamarlos por su nombre: catalán».²⁹

27. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros...*, vol. II, pàg. 698.

28. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros...*, vol. II, pàg. 693.

29. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros...*, vol. II, pàg. 698.

El Quixot visita Barcelona

Contactarem ara, amb «el ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha». Em sembla que és arxiconegut que al final de la segona part d'*El Quixot* de Miguel de Cervantes, obra publicada a Madrid el 1615, el personatge del Quixot, a la cerca de les justes que idíl·licament ens descrivia Antoni Lofrasso, decideix fer camí cap a Barcelona, passant per Saragossa.

El primer que relata la ficció cervantina (encara que cau fora de l'àmbit barceloní) és la duresa del camí per arribar a la ciutat a causa del famós bandolerisme català. Aquell bandolerisme de què parlava Guicciardini a començament del segle XVI, que, lluny d'acabar-se, s'havia incrementat fins a límits realment perillosos a començament del XVII. El Quixot, ja a prop de Barcelona, és apresat pel bandoler Roque Guinardo (la transposició literària de Perot Rocaguinarda). Aquest és un fet que aquí ens apareix en l'àmbit de la ficció, però que molts viatgers reals del XVI i del XVII destaquen de la seva arribada a la Ciutat Comtal. Cervantes, però, demostra que coneix bé els costums dels bandolers i de les autoritats catalanes, i explica amb molta gràcia com els bandolers eren penjats dels arbres com a mesura punitiva i alhora dissuasiva:

Levantóse Sancho y desvióse de aquel lugar un buen espacio; y yendo a arriarse a otro árbol sintió que le tocaban en la cabeza, y alzando las manos topó con dos pies de persona, con zapatos y calzas. Tembló de miedo; acudió a otro árbol y sucedióle lo mesmo. Dio voces llamando a don Quijote, y preguntándole qué le había sucedido y de qué tenía miedo. [...]

–No tienes de qué tener miedo, porque estos pies y piernas que tientas y no vees, sin duda son de algunos forajidos y bandoleros que en estos árboles están ahorcados [...]; por donde me da a entender que debo de estar cerca de Barcelona.³⁰

Després d'uns quants dies de captura per part de Roque Guinardo, el Quixot i Sancho aconseguen entrar a Barcelona. El primer que admiren de la Ciutat Comtal dos viatgers de terra endins, encara que siguin de ficció, és evidentment el mar:

Tendieron don Quijote y Sancho la vista por todas partes: vieron el mar, hasta entonces dellos no visto; parecióles espaciosísimo y largo, harto más que las lagunas de Ruidera, que en la Mancha habían visto.³¹

Després de veure el mar hi ha uns quants episodis d'*El Quixot* que tenen lloc a Barcelona, però la ciutat com a escenari hi surt més aviat poc: un episodi en què el Quixot és muntat sobre Rocinante amb un cartell que diu “*Éste es don Quijote de La Mancha*” i passejat pels carrers de Barcelona; l'episodi del cap encantat; el de la impremta; les galeres i el combat naval, amb uns vaixells que Riquer³² identifica com a reals (les quatre galeres de què disposava la Diputació del Ge-

30. MIGUEL DE CERVANTES, *Don Quijote de la Mancha*, Barcelona, Planeta, 1990, 10 ed., pàg. 1003-1004 [Edició de Martí de Riquer].

31. CERVANTES, *Don Quijote...*, pàg. 1014-1015.

32. MARTÍ DE RIQUER, *Cervantes en Barcelona*, Barcelona, Sirmio, 1989.

neral per defensar la ciutat); etc. No m'hi detindré més perquè aquest és un dels textos més ben estudiats.

No voldria deixar d'esmentar, però, el fragment que ha suscitat més curiositat, aquell en què el Quixot diu: «Me pasé de claro a Barcelona, archivo de la corte-sía, albergue de los extranjeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos y correspondencia grata de firmes amistades, y en sitio y belleza única».⁵³

Una declaració com aquesta ha fet córrer molta tinta i s'han assajat tot tipus d'interpretacions. Sembla, sempre segons Riquer,⁵⁴ que la més versemblant és que Cervantes tenia deutes d'amistat o interessos per defensar a la ciutat. D'aquí un elogi tan fervorós: més o menys en la mateixa línia en què Lofrasso idealitzava la noblesa, per entendre'ns. Potser, atès el caràcter càustic de la novel·la, tampoc no seria desencertat entendre el passatge com una ironia.

El que sembla bastant clar, encara que Cervantes no es complagui gaire a descriure l'entorn de la ciutat, és que hi ha una base real evident en la narració quixotesca. Sembla que Cervantes, volent seguir el comte de Lemos, que anava a Nàpols per assolir el títol de virrei, s'encaminà a Barcelona per intentar embarcar-se amb ell, cosa que no aconseguí. Això era el 1610. Segons Riquer, sembla que hi residí entre juny i setembre d'aquell any, en una casa del que avui és el passeig de Colom. Una pretesa estada el 1569, fugint de Madrid, sembla descartada.

Viatgers del segle XVIII

El Segle de les Llums, especialment la segona meitat de la centúria, és força propici als relats de viatgers reals. El nou esperit il·lustrat, encuriós pel coneixement científic del món, té una dèria per contrastar i veure *in situ* diversos territoris, diverses formes de vida, d'organització social, econòmica i política. Deu ser per això que en l'article «Espanya a l'Europa del segle XVIII»⁵⁵ Miquel Batllori inventariava, com a mínim, una quarantena de viatgers que passaren per la península Ibèrica entre 1700 i 1808, dels quals, és clar, no tots feren estada a Barcelona. En un estudi sobre els viatgers a Barcelona, Marta Garriga i Ginestà, que ja diu que no és exhaustiva, inventarià una quinzena de viatgers que, aquests sí, passaren per la ciutat.⁵⁶ D'entre tots els que visitaren la ciutat durant el segle il·lustrat, els més assidus, observadors i crítics van ser els anglesos, de manera que un altre estudiós dels viatges del XVIII n'ha pogut parlar referint-s'hi com a «*curiosos impertinents*».⁵⁷

53. CERVANTES, *Don Quijote...*, pàg. 1084.

54. RIQUER, *Cervantes en Barcelona*.

55. Miquel BATLLORI, «Espanya a l'Europa del segle XVIII», dins BATLLORI, Miquel, *Obra completa*, València, Tres i Quatre, 1997, vol. IX (*La Il·lustració*), pàg. 3-48.

56. Marta GARRIGA I GINESTÀ, «Barcelona vista pels viatgers del segle XVIII», dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, vol. I, pàg. 587-590.

57. Ian ROBERTSON, *Los curiosos impertinentes: viajeros ingleses por España desde la accesión de Carlos III hasta 1855*, Madrid, Serbal/CSIC, 1988. Vegeu, també, el llibre de Geoffrey RIBBANS, *Catalunya i València vistes pels viatgers anglesos del segle XVIIIè*, Barcelona, Barcino, Garsineu, 1995; i els capítols sobre viatgers del segle XVIII continguts a GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros...*

El perfecte il·lustrat: Arthur Young

El que he agafat com a representant de viatger real del XVIII és precisament un anglès, Arthur Young,³⁸ que es va passejar pel Principat l'estiu de 1787. Seguint les recomanacions d'un amic i el renom de Catalunya com a província més industriosa d'Espanya, motiu que ja corria aleshores per Europa, i aprofitant l'avinentesa de ser-hi a prop, Young decidí comprovar sobre el terreny la fama catalana. Young, típic il·lustrat reformista, s'interessà sobretot pels aspectes de l'agricultura: arribà a ser secretari del primer Ministeri d'Agricultura del govern britànic i publicà algunes obres sobre els cultius anglesos i la manera de millorar-los.

El pas de Young per Barcelona va ser molt curt. Es limità a un parell de dies de sojorn després d'un viatge que descriu com a asfixiant. La impressió que va tenir de Barcelona va ser en general molt positiva –per contra de les opinions del seu relat sobre la totalitat del Principat– i, fins i tot, amb alguns elogis (en un home amb una escriptura molt sintètica, mesurada i gens donada a la hipèrbole, com a bon il·lustrat). La sensació d'una urbanitat de nivell europeu que reconegué en Barcelona el reconfortà: després d'uns dies dormint i menjant en llocs infames, va trobar que l'hostaleria de la Ciutat Comtal era fins i tot comparable a la de Londres: «No he vist, des que vaig sortir de París, una ciutat que projecti al seu voltant una animació tan gran; i quan es pensa que Barcelona no és més que la capital d'una sola província, i que París ho és d'un gran reialme, la diferència és del tot a favor de la primera».³⁹

El que més va despertar l'admiració de Young va ser, però, el moll barceloní, ben construït i assortit, i –diu ell– amb molts vaixells: «Això no obstant, el que hi ha de més remarcable a Barcelona és el moll: el pla, l'execució, tot és admirable. Té una milla de llarg, aproximadament. Una plataforma baixa de pedra s'aixeca lleugerament del nivell de l'aigua del port; els vaixells vénen a acostar-s'hi, i és prou gran per rebre totes les mercaderies que arriben o que hom embarca».⁴⁰

Tanmateix, en la ciutat no tot és positiu. Per un racionalista com ell, el traçat de la ciutat antiga, tortuós i estret, medieval, en definitiva, li era més aviat desplaent; i, és clar, professava, en canvi, certa admiració per l'urbanisme il·lustrat, quadriculat, de la novíssima Barceloneta, si no fos perquè al barri només hi vivia gent de baixa condició. El gran interès de Young, ja ho hem dit, era l'agricultura, i una ciutat no li podia aportar gaire cosa en aquest sentit. Però els famosos horts barcelonins, fins i tot intramurs, i l'excelsitud de fruites i verdures el deixaren esbalaït. És clar que ja entenia que aquesta qüestió no era 'mèrit' de la ciutat, sinó de la bonior del clima mediterrani. Malgrat aquest interès pel sector primari de l'economia,

38. Arthur YOUNG (1741-1829), escriptor i teòric il·lustrat anglès. Escrigué nombrosos tractats de reforma agrària. Young visità França, Itàlia i Espanya i, durant uns mesos, transità per Catalunya (1787). Deixà constància del seu viatge en un «Tour in Catalonia», publicat als *Annals of Agriculture*, de Londres, el mateix any del viatge, el 1787.

39. Arthur YOUNG, *Viatge a Catalunya, 1787*, edició de Ramon Boixareu, Barcelona, Ariel, 1970, pàg. 74-75.

40. Arthur YOUNG, *Viatge a Catalunya...*, pàg. 76-77. L'edició de Boixareu fa constar, en una nota, que el port de Barcelona va agradar tant a Young que hi fa referència en parlar d'altres ciutats: «Barcelona és única des d'aquest punt de vista [pel que fa al moll]», nota 17.

Young no va oblidar el secundari i va prendre nota, com un autèntic notari, de l'economia catalana, de la quantitat de fàbriques –sobretot de teixits– de la capital, i anotà fins i tot la mitjana de sou dels diversos treballadors del tèxtil. En general, tot i que la visita del viatger anglès va ser pobra en hores, el seu relat és ric en dades. I curiosament, en el XVIII, tornam a trobar amb poques diferències alguns tòpics sobre la ciutat que ja havíem vist en el segle XVI o en el XVII: els jardins de tarongers, l'excessiva càrrega impositiva (en aquest cas ja no deguda als costums tributaris catalans, sinó a les penes exercides per la Corona borbònica com a repressió després de 1714 i que encara continuaven vigents), la universalitat dels espectacles teatrals, etc.: «A la nit anem al teatre. La sala és gran, i els seients confortables. Cada u té el seu i hom es creuria assegut en una butaca. Feien una comèdia espanyola seguida d'una òpera italiana. Ens va sorprendre de veure-hi nombrosos eclesiàstics, cosa que no és corrent a França. Això denota certa distensió en matèria de religió. Hi ha òpera italiana dos dies a la setmana; els altres dies representen comèdies. L'edifici és més gran que el del nostre Covent Garden. El poble ocupa l'amfiteatre: vaig veure un ferrer, sufocat encara després d'haver picat a l'enclusa, i amb les mànigues de la camisa enrotllades fins damunt del colze, que semblava gaudir de l'espectacle tant o més que la bona societat de les llotges».⁴¹

Entre la veritat i la literatura: les Memòries de Giacomo Casanova

Finalment, per apreciar encara amb més intensitat el límit entre realitat i ficció en els relats de viatgers moderns, ens endinsarem en la història, entre real i fabulosa, que Giacomo Casanova⁴² explica a les seves *Memòries* en francès, i que no foren publicades –sembla que amb força modificacions– fins al 1822. En la història de la literatura, les memòries d'aquest venecià que passà gran part de la seva vida a França han despertat certa controvèrsia: hi ha qui ha vist en el relat casanovià un fidel reflex dels costums de l'època; i hi ha qui hi ha vist, en canvi, una exacerbació furibunda i novel·lada d'uns esdeveniments, no mancats de base real, però totalment literaturitzats. Segurament hi ha totes dues coses: una base real ineludible (que s'entreu pel detall dels personatges que hi apareixen, els llocs que descriu, els fets que narra, etc.), sobre la qual basteix un relat altament versemblant (precisament gràcies a aquell detall), però èpic en el fons. El Casanova protagonista de les *Memòries* és una mena d'heroi del festeig, no tan llunyà del tòpic mozartià; personatge literari digne d'una novel·la d'aventures, que és el que em sembla que són les *Mémoires*. Per això, crec que el pas barceloní de Casanova ens pot servir immillorablement com a cloenda d'aquesta disquisició que ha temptejat entre les visions reals i les visions ideals de la ciutat.

El contacte, real o hipotètic, de Casanova amb Barcelona té lloc, en el fragment que comentarem, el 1768, gràcies al sojorn valencià de l'aventurer venecià. En efecte, aquest Casanova literari entra en contacte, a la ciutat del Túria, amb l'a-

41. Arthur YOUNG, *Viatge a Catalunya...*, pàg. 81.

42. Giacomo Casanova (1725-1798), advocat, escriptor i, sobretot, gran vividor venecià. Fugint de les autoritats arran de nombrosos escàndols, visità gairebé tota Europa. Deixà constància de la seva vida i dels seus periples a les *Mémoires*, que escrigué en francès, publicades pòstumament en traducció alemanya (1822-1828) i en l'original francès (1838).

mant del capità general de Barcelona, el comte de Ricla: una tal Nina. Aquesta Nina és un personatge jovenet i mudable, capritxós i bast, que ha estat forçada a abandonar la Ciutat Comtal a instàncies del bisbe barceloní a fi d'evitar l'escàndol moral que la seva tempestuosa relació amb el comte de Ricla causa en aquesta ciutat. A València, Nina s'encapritxa de Giacomo i l'insta gairebé per força a acompanyar-la a Barcelona, on Ricla ha cridat la seva amant. El capità general, ple de gelosia quan s'assabenta de la relació entre Casanova i Nina, fa tancar el galant venecià a la Ciutadella, on passa (segons el relat) una quarantena de dies empresonat sense càrrecs.

El relat de Casanova com a viatger és, doncs, molt diferent del dels viatgers que hem vist. La ciutat en si (els carrers, els edificis, els horts, etc.) no són objecte de descripció especial. L'interès casanovià se centra en un dibuix, entre distant i irònic, dels costums i dels personatges que constitueixen l'estament privilegiat barceloní. Casanova és més un pintor de gestos, de maneres, de modes, de personatges que no pas de paisatges: «Tenia una carta de recomanació per a don Miquel de Cevallos, que l'endemà de la meua arribada em presentà al virrei. El comte era petitó; les seves mans, fredes i corrents. Em rebé dret, per no veure's obligat a oferir-me un seient, sens dubte. Vaig parlar-li en italià i ell em respongué en espanyol, cosa que produïa l'amalgama més estranya. Sabent que era molt vanitós li vaig prodigar el tracte d'Excel·lència, durant l'entrevista. Em parlà molt de Madrid i dels plaers d'aquella capital, cosa que no em donà una idea gaire alta de Barcelona per aquesta banda».⁴³

La delicadesa literària a l'hora de fer el trist balanç de Barcelona em sembla molt enginyosa; en lloc de destacar la decadència barcelonina, el Casanova autor (no el personatge) fa parlar el capità general de la ciutat per avaluar els pocs mèrits de l'urbs barcelonina el 1768. La noblesa castellana destacada a Catalunya amb càrrecs més o menys funcionarials devia enyorar, com el comte, els 'plaers' cortesans de la capital de la Corona, davant el 'provincianisme' d'una Ciutat Comtal sense reis ni acòlits.

Però –ja ho he anunciat– el contacte més directe del personatge literari Casanova amb Barcelona tingué lloc en un edifici més aviat poc indicat per al viatge de turisme: la Ciutadella. Ricla, que en principi desconeixia que Casanova i la seva Nina fossin amants, s'acabà adonant de la traïció de la seva amistançada i va fer tancar Giacomo a la fortalesa. El relat dels esdeveniments dins la Ciutadella em sembla d'allò més fantasiós, orientat exclusivament a exaltar el caràcter heroic –i també picaresc– del personatge: «En despertar-me em va passar una cosa que em va fer mala espina. Tenia el llit voltat d'esbirros: em varen prendre tots els papers, i ja em teniu a la Ciutadella. M'aparien un mal jaç; em donen la capa, posen el forrellat a la porta i em quedo submergit en les meves reflexions. [...] Vaig passar quaranta-tres dies tancat en aquella torre; allà vaig escriure amb llapis i de memòria la *Refutació completa de la Història de Venècia*, d'Amelot de la Houssaye, deixant en blanc les citacions perquè no tenia a la vista el text de l'obra».⁴⁴

43. BALAÑA, *Visió cosmopolita...*, pàg. 180. Hi ha també una selecció del fragment hispànic de les *Mémoires*, traduïda al català: GIACOMO CASANOVA, *De Madrid a Barcelona: Un testimoni excepcional de l'Espanya de Carles III*, Barcelona: Premsa Catalana, 1989.

44. BALAÑA, *Visió cosmopolita...*, pàg. 182 i 186.

El paper de Barcelona en el relat de Casanova es limita, doncs, a una breu descripció dels interiors de les cases que visita, d'un dibuix molt perfecte dels personatges que freqüenta (pocs) i del contacte amb la Ciutatella. Cap apreciació a monuments, edificis, etc. Podríem adduir, si penséssim que aquest és un text força acostat a la realitat –com hem fet en el cas d'altres viatgers–, que es degué escriure força anys després que el viatge s'hagués esdevingut –o fins i tot que no es va esdevenir mai. La manca de detalls ens obligaria a pensar-ho. Però si entenem aquesta obra com un text de ficció, caldrà veure-hi sobretot una manca de funcionalitat literària de les descripcions ciutadanes: la descripció sempre afeixuga el text, i aquesta novel·la d'aventures que són les *Mémoires* no admeten un trencament del ritme trepidant. Igual que el diàleg hi és freqüent, o que els personatges hi són pintats amb sols unes pinzellades, la descripció hi és absent. Hi ha una simplificació estètica i retòrica, orientada a fer molt llegible el text, a fer vivaç la prosa, a assegurar-se una lectura.

Cloenda

Per acabar, doncs, m'agradaria recollir, de manera molt succinta, els elements que s'han anat esbossant:

Que el límit entre viatges reals i viatges imaginaris, en principi clar, és més difús del que semblava, perquè hi ha molts elements subjectius que poden arribar a deformar una realitat viscuda.

Que es podria –i caldria– plantejar fins a quin punt els relats de viatges poden ser tinguts en compte com a font històrica; però que sí que crec que incideixen en les visions literàries de la ciutat.

Que hi ha una sèrie de tòpics, que en el cas de Barcelona són bastant clars (horts, port, independència política, esperit de comerç, etc.), que es repeteixen tant en textos reals com literaris i que salten d'uns a altres.

Que la literatura de viatges pròpiament dita, com bé va observar Batllori per al segle XVIII,⁴⁵ és un dels elements més importants per crear una determinada consciència, uns estereotips i una visió determinada dels catalans i de Barcelona en les altres terres i nacions...

45. BATLLORI, «Espanya dins l'Europa...».